

УДК 94(477)» 1918.01.29»

Вікторія Садикова

ПЕРША УКРАЇНЬСЬКА ВІЙСЬКОВА ЮНАЦЬКА ШКОЛА ІМЕНІ ГЕТЬМАНА БОГДАНА ХМЕЛЬНИЦЬКОГО У БОЮ ПІД КРУТАМИ 29 СІЧНЯ 1918 Р.

Статтю присвячено вивченню актуальної в умовах сьогодення проблеми патріотизму українського народу в протистоянні більшовицькій агресії у 1917–1918 рр., яскравим прикладом якої став бій під Крутами 29 січня 1918 р. З'ясовано історичні передумови виникнення Першої Української військової юнацької школи імені гетьмана Богдана Хмельницького як головної «ударної» сили крутянських подій. Проаналізовано її досягнення та прорахунки у бою під Крутами. Серед здобутків визначено досить вдале розташування українських підрозділів та професійне керівництво, загартоване у боях Першої світової війни. Окреслено основні прорахунки військової школи, а саме: нестачу озброєння та значну перевагу більшовицьких військ над захисниками Крут. Досліджено наслідки крутянських подій для воїнства школи ім. Гетьмана Богдана Хмельницького та України загалом, а саме роль Брест-Литовського мирного договору у визнанні УНР – незалежною державою, суб'єктом міжнародного права та декларування її союзними державами боротьби проти більшовицької Росії.

Ключові слова: військова школа, бій, Крути, патріотизм, Б. Хмельницький.

В умовах сьогодення гостро постає питання патріотизму українського народу, готового протидіяти будь-якій зовнішній агресії. «Гібридна війна», розпочата Російською Федерацією проти України в 2014 р., є свідченням багатовікового політичного протиборства української та російської націй – України за незалежність, Росії – за домінування над українською землею. У 2018 р. на державному рівні в Україні відзначено 100-річчя події, яка засвідчила героїзм українського воїнства, зокрема, юнаків Першої Української військової юнацької школи імені Гетьмана Богдана Хмельницького, які стали на захист рідної землі ціною власного життя у бою під Крутами 29 січня 1918 р.

Метою статті є з'ясування ролі Першої Української військової юнацької школи імені Гетьмана Богдана Хмельницького у бою під Крутами, окреслення її здобутків та прорахунків.

Проголошення Третім універсалом Центральної Ради (далі – ЦР) від 7(20) листопада 2017 р. створення Української Народної Республіки (далі – УНР), навіть у складі федеративної Російської республіки, суперечило політиці радянської Росії, яка прагнула поширити свою владу на всю територію колишньої Російської імперії. Реалізації цього плану в Україні заважала ЦР, яка у III універсалі наголошувала на тому, що до скликання Установчих зборів України вся повнота влади знаходиться в руках ЦР та Генерального Секретаріату. Таким чином, між більшовицькою владою та ЦР назрівав соціально-класовий конфлікт [12, с. 7].

Як результат, у кінці грудня 1917 р. розпочинається радянсько-українська війна. Проголошення 12 грудня 1917 р. у Харкові Української радянської республіки поклало початок надходженню з Росії допомоги більшовицьким силам України. Під командуванням В. Антонова-Овсієнка 20–30-тисячна армія більшовиків прямувала на Київ залізницею Харків-Полтава-Київ, а з північного сходу в напрямку Курськ-Бахмач-Київ наступав загін М. Муравйова [5].

У цей час у Києві розпочалося спрямоване проти ЦР повстання на заводі «Арсенал», із огляду на це збройні сили УНР були відправлені на придушення антиукраїнського виступу [1, с. 2].

На початку січня 1918 року військове керівництво ЦР вживає заходів щодо протидії більшовицькій агресії, зокрема, перешкоджанню наступу на Київ. Для цього у різних напрямках вислано загони добровольців, один із яких відправлено у район станції Крути – на залізницю Москва-Київ. До складу загону входили: Перша українська військова юнацька школа імені Гетьмана Богдана Хмельницького (у складі 4-х сотень) – 12 старшин та 240 юнаків; Перша сотня допоміжного студентського куреня Січових Стрільців – 116 студентів та гімназистів (з Українського Народного університету, Київського університету Святого Володимира (нині – Київський національний університет імені Тараса Шевченка), двох студентів-медиків із фельдшерської школи та учнів 6–8 класів Другої Кирило-Мефодіївської гімназії); добровольців зі складу куреня смерті та Черніпівського коша Вільного козацтва – близько 130 вояків [7, с. 11].

Однак, особливу увагу варто приділити саме Першій українській військовій юнацькій школі імені Гетьмана Б. Хмельницького (далі – ПУВЮШ ім. Гетьмана Б. Хмельницького) як зразку героїзму української ідейної молоді. На території Першого Київського Костянтинівського військового училища (нині – Військовий інститут телекомунікацій та інформатизації імені Героїв

Крут, м. Київ) 20 листопада 1917 р. за наказом Генерального секретаря з військових справ УНР Симона Петлюри створено ПУВЮШ ім. Гетьмана Б. Хмельницького. До неї переведено юнкерів-українців із російських навчальних закладів, переважно із закінченою середньою освітою, а також прийнято добровольців зі складу українізованих військ. Начальником школи став сотник Федір Тимченко, а командиром пішого куреня – сотник Аверкій Гончаренко [7, с. 12].

ПУВЮШ ім. Гетьмана Б. Хмельницького мала два курси. Молодший, як менш вишколений, продовжував навчання на місці, а старший – 8 грудня 1917 р., під керівництвом сотника Носенка виїхав до Бахмача. Зі спогадів сотника армії УНР А. Гончаренка, найкоротшою дорогою до Києва з півночі йшли залізничні шляхи Гомель-Бахмач і Ворожба-Бахмач. На оборону цього надзвичайно важливого залізничного вузла командував військами отаман Юрій Капкан і вислав ПУВЮШ ім. Гетьмана Б. Хмельницького [6, с. 24]. За його словами «Більшовики наступають з Харкова і Полтави. Головні сили Муравйов провадить на Бахмач-Київ, забирайте решту Юнацької школи. Потяг на станції Київ-товаровий уже готовий. На поміч – трудно чекати» [6, с. 124]. 22 грудня 1917 р. А. Гончаренка, як командира куреня ПУВЮШ ім. Гетьмана Б. Хмельницького, Ю. Капканом призначено комендантом оборони Бахмача.

За словами А. Гончаренка, «з глибоким смутком і жалем вертався я до школи. Молодий цвіт нашої армії – юнаків – кидали майже в безнадійну ситуацію, тоді як серед шаліючої анархії десятки тисяч озброєного, випробованого в боях вояцтва безжурно демобілізувалося із причини деморалізації накликуванням на мітингах до поділу землі. Тепер лише ідейні горстки стали до боротьби за рідний край» [6, с. 42–43].

23 грудня 1917 р. А. Гончаренко прибув до Бахмача, а вже 24 грудня – вислав у напрямку до Гомеля передову заставу від школи. Після незначної сутички, за його словами, вони зайняли станцію Доч, узявши в полон двох більшовицьких вояків. ПУВЮШ ім. Гетьмана Б. Хмельницького А. Гончаренка мала легко пораненими двох юнаків і одного старшину. Бойова сутичка між юнаками школи і більшовиками відбулася у напрямку до станції Ворожба. Станцію Бахмач і місто юнакам школи вдалося відстояти [6, с. 126]. За словами сотника Тимченка, на допомогу ПУВЮШ ім. Гетьмана Б. Хмельницького йшла дивізія. Однак, пізніше з'ясувалося, що замість дивізії прийшло декілька потягів, навантажених возами. Школа скористалася цим, поповнивши свої арсенали набоями із ешелонів [6, с. 127]. Ця ситуація засвідчила відсутність вільних військових частин в Україні, готових боронити землі власної країни від ворога.

Проте на захист України стала молодь. Ще в червні 1917 р. у Києві відбулися збори представників тамтешньої середньошкільної молоді. Збори ухвалили, що кожен гімназист має бути готовий на послуги для нації. З метою надання допомоги у розбудові держави, ними організовано «Союз середньошкільної молоді міста Києва», що налічував близько 2 тис. осіб. Ця організація поклала початок створенню подібних структур в інших містах України [6, с. 64]. У серпні 1917 р. відбулася маніфестація вірності української молоді перед будинком ЦР, що засвідчило силу української нації та вірність молоді своїй клятві – захищати кордони власної держави [6, с. 64]. Саме тому союз подав «Союз середньошкільної молоді міста Києва» до ЦР план створення організаційного комітету, який мав зайнятися організацією молодіжних збройних сил.

Із огляду на відхилення плану урядом, організація молоді для військової оборони проходила самотужки. Самопроголошений комітет подав у пресі відозву до академічної молоді, у якій говорилося про необхідність стати до оборони України студентству. 11(24) січня у 7 номері газети «Нова Рада» опубліковано звернення «До українського студентства», підписане Українською фракцією центру Університету св. Володимира: «Прийшов грізний час для нашої Батьківщини. Як чорна гайворонь, обсіла нашу Україну російсько-» большевицька» грабіжницька орда... . В цей час Українська фракція центру Університету св. Володимира кличе студентів-українців усіх вищих шкіл негайно прийти на підмогу своєму краю та народові... . Треба кинути на цей час науку та буденну працю і однією дружньою лавою стати на оборону прав українського народу... . Записуйтеся до «Куреня Січових Стрільців», який формується зі студентів Університету св. Володимира та Українського народного університету, звідки, мабуть, ми будемо розподілені серед декотрих українських військових частин, для піднесення культурно-національної свідомості та відваги. Запис приймається в Педагогічному музеї щодня (вдень)» [4, с. 43–44]. Усі юнаки, які записалися до куреня, мали негайно з'явитися до його казарми за адресою: Печерськ, вулиця Московська, Константинівська військова школа [6, с. 35].

На заклик студентства відгукнулося молодше покоління – учні Української гімназії ім. Кирило-Мефодіївського братства. 19 січня 1918 р. у ній відбулися загальні збори учнів двох старших класів, результатом яких стало одностайне прийняття постанови, поданої головою зборів, учнем 8 класу Павлом Кольченком, на розгляд віча щодо вступу до куреня учнів школи як старших класів, так і молодших [6, с. 67]. Наступного дня після зборів у навчальних закладах студенти та гімназисти почали активно записувалися до куреня. Після цього добровольці рушали до будинку

Константинівської військової школи, де мав відбуватися вишкіл студентського куреня. Будинок, на той час, був порожнім, оскільки юнаки, які там навчалися, перебували на фронті [6, с. 68].

Ейфорію патріотично налаштованої молоді ледь загасила реальність із поверненням 26 січня 1918 р. із фронту до Константинівської школи її юнаків у кількості 300 осіб [13, с. 10]: «брудні, змучені, ледве плентались, – як тіні...» [6, с. 68]. Їх повернення з-під Бахмача обумовлено безвихіддю: відсутністю харчів, амуніції, а головне – військового посилення, за яким, власне, вони і повернулися, залишивши незначну кількість бойових товаришів для оборони позицій.

На жаль, реалії дали зрозуміти, що війська немає, а єдиною бойовою силою, ще не досить вишколеною (впродовж 5–6 днів [12, с. 10]), без військового однострою (юнаки були одягнені у власний одяг) та якісної зброї (рушниці, які отримала сотня були старі та поржавілі) була Перша сотня студентського куреня, який отримав наказ вирушати на фронт [6, с. 69].

27 січня 1918 р. студентський курінь від'їхав відстоювати важливий залізничний вузол, який відкривав дорогу на Київ. 28 січня на станцію Крути з Києва прибув паротяг із залізничною платформою, на якій встановлено гармату. Командиром цієї гармати був старшина полку ім. Б.Хмельницького С. Лощенко. Платформа з гарматою зайняла позицію між лівим та правим флангами українських військ. Під час бою вона під'їжджала до сусідньої станції Пліски та відчайдушно обстрілювала ворожі війська, що дратувало більшовиків [6, с. 69–71]. Ось як характеризує сотника с. Лощенка один із кулеметників студентської сотні, який підписувався як Б. С-ко. «Пригадую і досі, як увесь час героїчно вів себе артилерійський офіцер у блакитно-жовтому військовому картузі. Стріляв він надзвичайно мітко і швидко. Гомін його гармати не стихав ні на хвилину» [7, с. 22].

Зранку 29 січня 1918 р. біля залізничної станції Крути (між Бахмачем та Ніжином) українські війська готувалися до бою. Загальне командування військами, зосередженими на станції, здійснював начальник ПУВЮШ ім. Гетьмана Б. Хмельницького сотник Ф. Тимченко. Його штаб розташовувався в ешелоні, що стояв на станції, до якого причеплено окремих вагонів із набоями. За кілька сотень метрів перед станцією зайняли позиції українські підрозділи. Ліворуч від залізничного насипу розташувалися студентська сотня, рештки Вільного козацтва та вояки «куреня смерті» [7, с. 12]. Праворуч від залізничного насипу зайняли позиції 1-а, 2-а та 3-я юнацькі сотні ПУВЮШ ім. Гетьмана Б. Хмельницького – разом до 180 старшин та юнаків. У резерві на станції залишилася 4-а юнацька сотня – 60 юнкерів [7, с. 12–13].

Начальником фронту був командир пішого куреня ПУВЮШ ім. Гетьмана Б. Хмельницького сотник А. Гончаренко. Загалом у Крутах перебувало близько 450 студентів, гімназистів та юнаків, які мали на озброєнні 8–10 (за іншими даними – 18) кулеметів та одну гармату на залізничній платформі [7, с. 13]. Ось, яку характеристику бойовій підготовці українських підрозділів подав у власних спогадах свідок подій, полковник армії УНР С. Самійленко: «юнаки військової школи були добре навчені військової справи, але малочисельні, тоді як Вільне козацтво – не тільки не було достатньо ознайомлене із способом провадження бою, а навіть і з ужитком пальної зброї» [11].

Проти них більшовицьке командування зосередило досить значні сили. По-перше, це була так звана «полтавська колона» 1-ї «армії» П. Єгорова, яка нараховувала 1300 багнетів, по-друге – 2 «армія» Р. Берзіна – понад 3500 багнетів, підрозділи 3-ї «армії» Кудинського – майже 800 багнетів. Безпосередньо під час бою на допомогу цим військам прибув із Олександрівська 1-й Петроградський зведений загін [7, с. 13]. Більшовицькі сили в районі Крут нараховували близько 6 тис. солдатів і балтійських матросів. Однак у бою безпосередню участь взяли до 3 тис. осіб. Таким чином, більшовицькі війська майже у п'ятеро переважали захисників Крут.

Наступ більшовиків розпочався зранку 29 січня 1918 р. На лівому фланзі проти студентів наступали матроси-балтійці та сибіряки з армії Р. Берзіна. Правий фланг, де знаходилися юнаки ПУВЮШ ім. Гетьмана Б. Хмельницького, атакували червоногвардійці зі складу загонів П. Єгорова. Кулемети студентів та юнаків стріляли дуже влучно. Згідно із даними кулеметника студентської сотні Б. С-ко: «... як почався бій, то більшовицька артилерія змовкла, стріляла увесь час тільки наша» [7, с. 22]. Гармата С. Лощенка біла по тилах ворожого розташування. Більшовицькі війська мали надзвичайно значні втрати. Солдати-сибіряки повернули назад і відмовлялися йти у новий наступ. У цей час гарматна батарея Р. Берзіна, що до того часу досить невдало біла по території перед позиціями українських військ, перенесла свій вогонь на станцію. Це спонукало Ф. Тимченка відвести потяг, до якого було також причеплено вагон із набоями, за декілька кілометрів від станції у напрямку Києва.

Більшовицькі лави, незважаючи на вбитих та поранених, уперто просувалися вперед. Частини, що відходили до тилу, змінювалися новими загонами. Поступово в оборонців почали закінчуватись набої, і сотник А. Гончаренко наказав С. Лощенку наздогнати потяг та привезти на позиції набої. Паротяг із гарматною платформою залишив фронт. Помітивши це, більшовики перейшли у черговий наступ [7, с. 15].

На позиціях студентів та юнаків ПУВЮШ ім. Гетьмана Б. Хмельницького почали замовкати кулемети, перегріті на морозі, вони швидко псувалися. У цей час петроградські червоногвардійці з 1-го Петроградського загону, а також червоногвардійські замоскворецькі та тверські загони розпочали рішучий наступ на правий фланг, де знаходилися юнаки ПУВЮШ ім. Гетьмана Б. Хмельницького. На поле бою прибув і панцирний потяг матроса Полупанова, який впритул став обстрілювати станцію Крути [7, с. 15]. Про наслідки бою у власних спогадах М. Михайлик свідчив так: «... Наші окопи, станція і потяги засипалися ворожими стрільними і кулями, але кріпко трималися наші ... Все перемішалось... Обливалися кров'ю багнети... Але вдсятеро більше ворогів перемогли ...» [9, с. 120].

За таких обставин сотник А. Гончаренко віддав наказ студентам і юнакам ПУВЮШ ім. Гетьмана Б. Хмельницького відступати. Але правий і лівий фланги були розділені між собою залізничним насипом, яким вже курсував ворожий панцирний потяг, тому вчасно наказ про відступ отримали лише сотні ПУВЮШ ім. Гетьмана Б. Хмельницького [7, с. 19]. Відступаючи з поля бою, вони забирали з собою не лише кулемети, а й тіла своїх товаришів та поранених, оскільки, поховань в районі місця бою не виявлено [1, с. 3].

Червоногвардійці та ворожий панцирний потяг запекло переслідували юнаків. Свідченням цьому є спогади комісара замоскворецької червоної гвардії: «Так ми і просувалися вперед, доки не зупинились перед розібраними неприятелем рельсами. Подальший наступ вирішили вести стрілковим ланцюгом...» [7, с. 19]. Випередивши червоногвардійців, потяг швидко увірвався на станцію Крути. Із вагонів панцирного потягу на платформу вискочили матроси й одразу кинулися на чоту зі складу студентської сотні, що була на станції, вмиг роззброїли її. Решта студентської сотні, а також вільні козаки та вояки «куреня смерті» обійшли станцію Крути, і, користуючись сутінками, невдовзі приєдналися до ешелону, де на них уже чекали юнаки ПУВЮШ ім. Гетьмана Б. Хмельницького [7, с. 23]. Залишаючи позиції, А. Гончаренко відзначав: «Бойовий наказ наша молодь виконала, а пам'ять полеглих оповита ореолом слави, стала зразком для майбутніх поколінь!...» [3, с. 132].

Фактичні втрати українських військ під Крутами такі: ПУВЮШ ім. Гетьмана Б. Хмельницького: вбитих – 8–10; поранених – 25–30; разом: 33–40 вбитих та поранених юнаків (їхні прізвища, на жаль, невідомі); студентська сотня: вбитих у бою – 10–12; розстріляних та замордованих – 29; поранених – 30–35; полонених – 7; разом: 76–83 вбитих і поранених студентів та гімназистів; втрати «куреня смерті», на жаль, невідомі [7, с. 25–26]. За спогадами очевидців, «батьки й родичі ледве змогли впізнати загиблих, так понівечені були трупи: розбиті голови, вибиті зуби, виколоті очі» [10, с. 284]. Загальні ж втрати російської армії могли складати до 1500 убитих та поранених [1, с. 3], що, вкотре доводить факт героїзму українського воїнства, готового протидіяти силам ворога, що в декілька разів, переважають власні.

Дослідникам Українського інституту національної пам'яті вдалося з'ясувати прізвища 44 учасників бою під Крутами від ПУВЮШ ім. Гетьмана Б. Хмельницького. Серед них такі: Блаватний, Богаєвський Микола, Боженко Северин, Бурко Демид, Винник Федір, Горошко, Горячко Сергій, Данилюк Матвій, Дзюблик Василь, Дудка Г. Ємець, Заїка Іван, Захарченко Д., Кушнір Іван та Михайло, Лавренко Михайло, Лисогір Семен, Семен Лощенко, Лукович (Лякович), Матвієнко Степан, Монкевич Борис, Недада (Недава) [13, с. 34–35]. Цей список також поповнюють Гончаренко Аверкій, Атамановський Валентин, Заквалинський, Магальяс С., Михайлик Михайло, Могила С., Семирозум Модест, Уманець В., Чорпіта, Ярців Микола та інші [5, с. 148–149].

Варто констатувати, що основну роль у бою під Крутами саме бійців ПУВЮШ ім. Гетьмана Б. Хмельницького – майбутніх кадрових офіцерів, більшість із яких здобули бойовий досвід ще під час Першої світової війни [1, с. 2]. Відступаючи до станції Бобрик, ПУВЮШ ім. Гетьмана Б. Хмельницького та рештки студентської сотні 30 січня 1918 р. з'єдналися з гайдамацьким кошем Слобідської України під керівництвом С. Петлюри [7, с. 26]. Створивши «чорну» та «червону» гайдамацькі сотні. Ці сотні ввійшли до складу Запорозького загону, дивізії та корпусу, з якого згодом постав Третій Слобідський гайдамацький полк, а юнаки, ветерани Крут і боїв за Київ, стали вже хорунжими української армії.

Бій під Крутами мав вагоме історичне значення, бо, триваючи понад п'ять годин [8, с. 517], (за іншими даними з дев'ятої ранку – до сьомої вечора [2, с. 52]) затримав наступ більшовиків на Київ на декілька днів, тим самим дозволивши урядові УНР досягти міжнародного визнання України на переговорах у Бресті. Підписання 9 лютого 1918 р. між керівництвом УНР та державами Четверного союзу (Німеччина, Австро-Угорщина, Туреччина, Болгарія) Брест-Литовського мирного договору стало першим міжнародно-правовим актом, який визнав УНР – незалежною державою, суб'єктом міжнародного права [1, с. 3].

Список використаних джерел

1. Бій під Крутами. Інформаційні матеріали. URL: <http://ru.calameo.com/read/0033149501c143d5beb11>. (дата

звернення: 01.09.2018). 2. Васильєв С. Вікопомний урок історії // Військо України. 2018. Січень. С. 50–53. 3. Гончаренко А. Бій під Крутами // Крути: Збірка у пам'ять героїв Крут / Упор. О. Зінкевич, Н. Зінкевич. 2-ге вид. К.: Смолоскип, 2017. С. 124–132. 4. «До українського студентства» // Нова Рада. Київ. 1918. 11 січня // Бій під Крутами в національній пам'яті: Збірник документів і матеріалів / Упорядники: О. М. Любовець (керівник); О. М. Березовський, С. В. Бутко, А. О. Тищенко, І. В. Цимбал. К.: ДП НВЦ «Пріоритети», 2013. С. 43–44. 5. Журавльов Д. В. Бій під Крутами // 100 ключових подій української історії. URL: <https://history.wikireading.ru/396446>. (дата звернення: 01.09.2018). 6. Крути: Збірка у пам'ять героїв Крут / Упор. О. Зінкевич, Н. Зінкевич. 2-ге вид. К.: Смолоскип, 2017. 422 с. 7. Крути: 100 років подвигу, 1918–2018 / Упор. Тинченко Я. Ю. К.: ЛАТ & К, 2018. 44 с. 8. Литвин В. М. Історія України. К.: Вид-во «Наукова думка», 2013. 965 с. 9. Михайлик М. День 29 січня 1918 р. // Крути: Збірка у пам'ять героїв Крут / Упор. О. Зінкевич, Н. Зінкевич. 2-ге вид. К.: Смолоскип, 2017. С. 117–120. 10. Петровський В. В., Радченко Л. О., Семененко В. І. Історія України: Неупереджений погляд: Факти. Міфи. Коментарі. Вид. 2-ге, випр. та доп. Харків: Вид-во «ШКОЛА», 2008. 608 с. 11. Самійленко С. Крути // Прометей. 1961. 2 лютого. URL: https://www.e-reading.club/bookreader.php/1000139/Samiylenko_Stepan_-_Krut.html. (дата звернення: 01.09.2018). 12. Солдатенко В. Ф., Любовець О. М. Бій під Крутами: історія, символ, пам'ять // Бій під Крутами в національній пам'яті: Збірник документів і матеріалів / Упорядники: О. М. Любовець (керівник); О. М. Березовський, С. В. Бутко, А. О. Тищенко, І. В. Цимбал. К.: ДП НВЦ «Пріоритети», 2013. С. 7–26. 13. Список встановлених учасників бою під Крутами. Перша Київська юнацька школа ім. Б. Хмельницького // Бій під Крутами в національній пам'яті: Збірник документів і матеріалів / Упорядники: О. М. Любовець (керівник); О. М. Березовський, С. В. Бутко, А. О. Тищенко, І. В. Цимбал. К.: ДП НВЦ «Пріоритети», 2013. С. 34–35.

Referenses

1. Bii pid Krutamy. Informatsiini materialy [The battle of Kruty. Information materials]. URL: <http://ru.calameo.com/read/0033149501c143d5beb11>. 2. Vasyliiev S. Vikopomnyi urok istorii [Ancient history lesson] // Viisko Ukrainy. 2018. Sichen. – S. 50–53. 3. Honcharenko A. Bii pid Krutamy [The battle of Kruty] // Kruty: Zbirka u pamiat heroiv Krut / Upor. O. Zinkevych, N. Zinkevych. 2-he vyd. K.: Smoloskyp, 2017. S. 124–132. 4. «Do ukrainskoho studentstva» [«To the Ukrainian students»] // Nova Rada. – Kyiv. – 1918. – 11 sichnia // Bii pid Krutamy v natsionalnii pamiatii: Zbirnyk dokumentiv i materialiv / Uporiadnyky: O. M. Liubovets (kerivnyk); O. M. Berezovskiy, S. V. Butko, A. O. Tyshchenko, I. V. Tsymbal. K.: DP NVTs «Priorytety», 2013. S. 43–44. 5. Zhuravlov D. V. Bii pid Krutamy [The battle of Kruty]. URL: <https://history.wikireading.ru/396446>. 6. Kruty: Zbirka u pamiat heroiv Krut [Kruty: Collection in memory of heroes of Kruty] / Upor. O. Zinkevych, N. Zinkevych. 2-he vyd. K.: Smoloskyp, 2017. 422 s. 7. Kruty: 100 rokov podvyhu, 1918–2018 [Kruty: 100 years of the feat, 1918–2018] / Upor. Tynchenko Ya.Iu. K.: LAT & K, 2018. 44 s. 8. Lytvyn V. M. Istoriia Ukrainy [History of Ukraine]. K.: Vyd-vo «Naukova dumka», 2013. 965 s. 9. Mykhailyk M. Den 29 sichnia 1918 r. [Day 29 January 1918] // Kruty: Zbirka u pamiat heroiv Krut / Upor. O. Zinkevych, N. Zinkevych. 2-he vyd. K.: Smoloskyp, 2017. C. 117–120. 10. Petrovskiy V. V., Radchenko L. O., Semenenko V. I. Istoriia Ukrainy: Neuperedzhenyi pohliad: Fakty. Mify. Kommentari [History of Ukraine: Impartial view: Facts. Myths. Comments]. Vyd. 2-he, vypr. ta dop. Kharkiv: Vyd-vo «ShKOLA», 2008. 608 s. 11. Samiilenko S. Kruty [Kruty] // Prometei. 1961. 2 liutoho. URL: https://www.e-reading.club/bookreader.php/1000139/Samiylenko_Stepan_-_Krut.html. 12. Soldatenko V. F., Liubovets O. M. Bii pid Krutamy: istoriia, symvol, pamiat [The battle of Kruty: history, symbol, memory] // Bii pid Krutamy v natsionalnii pamiatii: Zbirnyk dokumentiv i materialiv / Uporiadnyky: O. M. Liubovets (kerivnyk); O. M. Berezovskiy, S. V. Butko, A. O. Tyshchenko, I. V. Tsymbal. K.: DP NVTs «Priorytety», 2013. S. 7–26. 13. Spysok vstanovlenykh uchasnykiv boiu pid Krutamy. Persha Kyivska yunatska shkola im. B. Khmelnytskoho [List of established fighters under Kruty. The First Kyiv youth school named after B. Khmelnytskyi] // Bii pid Krutamy v natsionalnii pamiatii: Zbirnyk dokumentiv i materialiv / Uporiadnyky: O. M. Liubovets (kerivnyk); O. M. Berezovskiy, S. V. Butko, A. O. Tyshchenko, I. V. Tsymbal. K.: DP NVTs «Priorytety», 2013. S. 34–35.

Victoriya Sadykova

FIRST UKRAINIAN MILITARY YOUTH SCHOOL NAMED AFTER BOHDAN KHMELNYTSKYI IN THE BATTLE OF KRUTY (29 JANUARY 1918)

The article deals with the up-to-date and vital issue of Ukrainian nation's patriotism in opposition to Bilshovyk aggression in 1917–1918 and battle for Kruty as its vivid example. This thesis also determines a historical background of the First Ukrainian military youth school named after Bohdan Khmelnytskyi appearance, which became a core striking force in the battle of Kruty. The background reasons include an outbreak of Soviet-Ukrainian war in 1917–1918. In particular, offensive operation towards Kyiv under command of lieutenant colonel M. Muravyov which stimulated military command of Central Council of Ukraine, at the very beginning of 1918, to take measures to oppose Bilshovyk aggression. Council's achievements and miscalculations in the battle of Kruty are also highlighted in the article. Major achievements include favourable location of Ukrainian military units; qualified battle-hardened command that took part in the WWI; proper military training attained by cadets and high-school students; availability of mane verable cannon mounted on a train platform. It is also possible to define the following miscalculations of the Military school, i.e. lack of weaponry and massive advantage of

Soviet forces. We also made a research on the consequences of the battle of Kruty to the army of Bohdan Khmelnytskyi military school and Ukraine in particular. We came to a conclusion and state that it was readiness to sacrifice, demonstrated by patriotic youth of the Military school and members of allied military units that made it possible to delay the enemy. As a result, Treaty of Brest-Litovsk was signed. It promoted Ukrainian National Republic as an independent state, international legal entity as well as encouraged Ukrainian allied countries to declare opposition to Bolshevik Russia.

Key words: military school, battle, Kruty, patriotism, B. Khmelnytskyi.

УДК: 94(477.8) «1944/1953»

Володимир Старжець

ІДЕОЛОГІЗАЦІЯ НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНОГО ПРОЦЕСУ У ВИЩІЙ ШКОЛІ ЗАХІДНИХ ОБЛАСТЕЙ УРСР (1944–1945 РР.)

У статті досліджено процес ідеологізації навчально-виховної роботи у вищих навчальних закладах Західної України в повоєнний період. На основі аналізу архівних документів та здобутків сучасної історичної науки висвітлено механізми ідеологічного тиску на навчальний процес в університетах та інститутах регіону. Визначено основні заходи та методи, які впроваджувала радянська влада для формування в студентів матеріалістичного та комуністичного світогляду. Акцентовано увагу на діяльності партійних структур, які здійснювали контроль за навчально-виховним процесом, студентами, викладачами. Прослідковано вплив комсомолу на світогляд та особисте життя студентської молоді. Обґрунтовано, що радянська влада відводила важливу роль політичному та ідеологічному чиннику в підготовці майбутніх спеціалістів. Державні та силові структури переслідували будь-які прояви інакомислення серед студентів, а їх носіїв піддавали репресіям.

Ключові слова: освіта, студенти, навчально-виховний процес, ідеологія, радянська влада, західні області УРСР.

У період масштабних суспільних трансформацій, що здійснювала радянська влада на теренах західноукраїнських областей у повоєнний час, важливою була підготовка висококваліфікованих та вірних комуністичній партії спеціалістів. У процесі відновлення зруйнованого війною господарства та його подальшого розвитку вища школа поряд із загальною та профтехнічною займала одне з центральних місць. Вищі навчальні заклади, які готували фахівців для різних галузей господарства, науки та освіти, перебували під особливо пильним ідейно-політичним контролем. У світлі сучасних реформ вітчизняної системи освіти детальний аналіз потребує вивчення радянської державної політики у вищій школі та з'ясування помилок і прорахунків допущених у роки сталінізму.

Розвиток вищої освіти західноукраїнського регіону, ідеологізація навчально-виховного процесу у вишах та повсякдення повоєнного студентства були предметом наукових зацікавлень сучасних українських дослідників. Для написання наукової статті важливими були праці С. Сворака [16], Р. Шляхтича [17], С. Герегової [18], Н. Хоменко [21], О. Іщука [22] та ін.

Джерельну базу дослідження склали архівні документи Державного архіву Волинської [1; 9; 12–13], Івано-Франківської [6–8], Львівської [4–5; 10; 14; 19], Рівненської областей [2; 15] та матеріали третього тому нової серії «Літопису УГА» [23], що дозволило розкрити поставлену проблему.

Мета статті полягає в тому, щоб на основі аналізу архівних документів та верифікації праць українських дослідників прослідкувати процес ідеологізації навчально-виховної роботи студентів інститутів та університетів, здійснюваний радянською владою, пояснити його недоліки.

Антирадянський рух опору, організований ОУН, залишаючись важливим чинником тогочасного суспільного життя, гальмував процес інкорпорації регіону в загальносоюзну систему. Для того щоб покінчити з будь-якими проявами самостійництва в республіці, а особливо у Західній Україні, влада намагалася силою розгромити підпілля, ліквідувати його соціальну базу, забезпечивши комуністичну пропаганду в усіх сферах життя.

Радянська влада законодавчо закріплювала доступ громадян до всіх рівнів освіти, без обмеження та дискримінації. Однак у сфері вищої освіти цей закон не виконувався в повному обсязі, адже дорога до вищої школи була закрита дітям селян-одноосібників, духовенства, учасників націоналістичного підпілля та інших «ворожих елементів». Згодом Міністерством освіти була встановлена обов'язкова плата за навчання. Розмір оплати встановлювався наступним чином: для міста Києва – 400 карбованців (далі – крб.), інших місцевостей 300 крб. на рік. Звільнялися від оплати: утриманці осіб рядового та молодшого командного складу призваного до Червоної армії; інваліди-пенсіонери та їх діти; діти військовослужбовців, що загинули; демобілізовані з пораненнями,